

Ostrowska, Teresa

Krótki przegląd XIX-wiecznej prasy zawierającej materiały do historii nauk medycznych

---

Analecta 14/1-2(27-28), 205-208

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Ostrowska
Warszawa

KRÓTKI PRZEGLĄD XIX-WIECZNEJ PRASY ZAWIERAJĄCEJ MATERIAŁY DO HISTORII NAUK MEDYCZNYCH

Asumpt do pisania wartościowych prac naukowych dawała działalność towarzystw naukowych, uczelni oraz redakcji czasopism.

Pierwszym ośrodkiem naukowym inspirującym do prowadzenia prac badawczych było Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk (1800–1832). Jego członkowie swoje prace ogłaszali przeważnie w „Rocznikach Towarzystwa [...]” (1802–1830). Z historii medycyny znalazła się tam Jerzego Arnolda biografia Jana Jonstona, polskiego lekarza i polihistora z XVII wieku oraz obszerna rozprawa o polskich lekarzach na przestrzeni dziejów. Członkowie ogłaszali też prace biograficzne o zmarłych kolegach zwane „pochwałami”, które dziś mają wartość dokumentu.

Ukazały się też publikacje dotyczące badań nad fizycznymi i chemicznymi własnościami wód mineralnych nałęczowskich Józefa Celińskiego i nad własnościami wód mineralnych goździkowskich w Opoczyńskim Adama Kitajewskiego. Obie te prace były pierwszymi analizami wspomnianych wód i poszerzały znajomość zdrojowisk krajowych.

Badane były również własności ziół i środków mineralnych stosowanych w lecznictwie. Jan Freyer po zbadaniu ziela jaskółczego większego (*Chelidonium majus*) stwierdził, że w leczeniu chorób wenerycznych jest ono równie skuteczne jak rtęć, która miała działanie uboczne. Józef Celiński ustalił, że krajowa mięta pieprzowa nie ustępuje pod względem działania roślinie zagranicznej. Wilhelm Malcz badał zastosowanie bromku potasu przy żołączach i ustalił jego dawkowanie.

Ci dwaj ostatni prace swoje ogłosili w „Pamiętniku Lekarskim Warszawskim”, a środki przez nich przebadane wzbogaciły lecznictwo krajowe.

Ponadto Jan Mile napisał rozprawę o akomodacji oka, którą w objętości ponad 50 stron zamieścił w „Pamiętniku Umiejętności, Sztuk i Nauk”. Był on zorientowany w piśmiennictwie zagranicznym i badania jego były unikatowe na skalę krajową. Jędrzej Śniadecki zaś w połowie 1806 r. złożył Towarzystwu rozprawę pt. *Rzecz o rozpuszczeniu*, w której wprowadził ściśle rozróżnienie rozтворów od związków powstających pomiędzy ciałem rozpuszczonym a rozpuszczalnikiem. Wykazanie takiej różnicy w owych czasach miało doniosłe znaczenie dla chemii. Historia nauki pierwsze sformułowanie tej teorii przypisuje Josephowi Proustowi w tymże 1806 r. Praca Śniadeckiego ukazała się w „Rocznikach Towarzystwa [...]” w 1808 r. w objętości ponad 30 stron¹.

Pierwszym w Warszawie towarzystwem lekarskim było Towarzystwo Lekarskie Warszawskie założone w 1820 r. W jego programie było m.in. ogłaszanie drukiem prac naukowych, które po zakwalifikowaniu przez trzyosobowy komitet uzyskały zgodę całego Towarzystwa. „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” (1837–1938) miał swoje lepsze i gorsze okresy. W latach pięćdziesiątych, gdy wzrosło zainteresowanie teoretycznymi podstawami medycyny, ukazały się m.in. prace Ferdynanda Dworzaczka, Antoniego Kryszki, Erazma Majewskiego i Walentego Olbratowicza z pogranicza filozofii i medycyny. W ostatnim ćwierćwieczu ogłoszono m.in. prace przyrodnicze Tytusa Chałubińskiego i Jana Dogiela, z fizjologii i antropologii – Marcelego Nenckiego i Wacława Mayzla, z anatomii patologicznej – Odo Bujwida i Mikołaja Reichmana. Niektóre z ogłoszonych pozycji były nagrodzone jak np. praca z patologii Edmunda Biernackiego i prace z historii medycyny jak Ernesta Świeżawskiego *Przyczynki do dziejów medycyny w Polsce*, Józefa Bielińskiego *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej*, Franciszka Giedroycia *Rys historyczny Szpitala Ś-go Łazarza w Warszawie*, czy zredagowany przez Kazimierza Chełchowskiego *Wykaz oryginalnych prac lekarskich polskich za czas od roku 1831 do 1890 włącznie*.

W czasie działalności Szkoły Głównej Warszawskiej powstały prawie jednocześnie dwa nowe czasopisma lekarskie. Była to „Klinika” (1866–1871) i „Gazeta Lekarska” (1866–1921).

W „Klinice” kierunek teoretycznonaukowy reprezentowały prace doświadczalne Antoniego Jurasza i Wacława Mayzla – wówczas studentów oraz prace historyczne np. Wiktora Feliksa Szokalskiego *Rys historyczny Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego*. Jedną z prac Mayzla pt. *Poszukiwania nad powstawaniem ropy*, była rozprawa konkursową nagrodzoną złotym medalem.

„Gazeta Lekarska” natomiast, której grono redakcyjne składało się z 14 profesorów i docentów Wydziału Lekarskiego Szkoły Głównej, obok drobniejszych form redakcyjnych ogłaszała prace oryginalne, również z podstawowych nauk lekarskich, pisane przeważnie przez profesorów.

Czasopismo „Zdrowie”, założone w 1885 r. przez Józefa Polaka, zamieszczało m.in. prace oryginalne z zakresu bakteriologii.

„Przegląd Chirurgiczny” (1893–1905) stanowił archiwum poświęcone tzw. medycynie zewnętrznej. Zamieszczane w nim artykuły dotyczyły m.in. mianowictwa anatomicznego, patologii i bakteriologii i przedstawiały dużą wartość naukową. Niektóre z nich były bardzo obszerne, np. praca Władysława Janowskiego pt. *Przyczyny powstawania ropienia w świetle pojęć współczesnych*, która łącznie z 850 pozycjami bibliograficznymi liczyła 240 stron druku.

„Krytyka Lekarska” (1897–1907) była pierwszym naukowym czasopismem o charakterze filozoficzno-lekarskim w Europie. Obok artykułów Henryka Hoyera z teorii nauki, jak np. *Zasadnicze pojęcia naukowe w świetle krytyki poznania*, na uwagę zasługują prace z patologii Władysława Biegańskiego, Juliusza Muttermilcha, Juliana Steinhausa i Adama Wrzoska, prace z historii medycyny Józefa Bielińskiego, Franciszka Giedroycia i Władysława Zahorskiego, a także obszernie traktowany dział Życiorysów.

Interesujące materiały zawierają dwa czasopisma galicyjskie. „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” (1834–1845) w swej części historyczno-statystycznej zawierał dokumenty i wiadomości z dziejów Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W części naukowo-lekarskiej zaś ogłosił m.in. *Słownik anatomiczno-fizjologiczny*, opracowany przez Fryderyka Skobla i Józefa Majera.

Komisja Antropologiczna Akademii Umiejętności wyniki swych badań nad mieszkańcami ziem polskich ogłaszała w „Zbiorze Wiadomości do Antropologii Krajowej” (1877–1895), którego kontynuacją były „Wiadomości Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne” (1896–1919). Czasopisma te zasilali m.in. Stanisław Ciechanowski, Izidor Kopernicki, Józef Majer i Julian Talko-Hryniewicz.

W Poznaniu ukazywało się tylko jedno czasopismo lekarskie i to dopiero pod koniec stulecia. Były to „Nowiny Lekarskie organ Wydziału Lekarskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” (1889–1950). Czasopismo to zamieszczało m.in. prace oryginalne z zakresu podstawowych nauk lekarskich².

Tyle z przeglądu czasopism. Bezcennym natomiast kluczem do XIX-wiecznego piśmiennictwa lekarskiego jest bibliografia w układzie krzyżowym opracowana przez Stanisława Konopkę³.

PRZYPISY

- ¹ Teresa Ostrowska: *Przedstawiciele nauk medycznych i ich działalność naukowa w Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk (1800–1832)*. Wrocław 1982 *passim*.
- ² Teresa Ostrowska: *Polskie czasopiśmiennictwo lekarskie w XIX wieku (1800–1900)*. Wrocław 1973 *passim*.
- ³ Stanisław Konopka: *Polska bibliografia lekarska dziewiętnastego wieku (1801–1900)*. 14 tomów, 1974–1987.

A short overview of 19th-century journals containing materials on the history of medical sciences

SUMMARY

The writing of valuable scientific publications has always been triggered by the activities of learned societies, tertiary educational institutions and the editorial boards of scientific journals. In the 19th century, Polish scientific writing was inspired mainly by the activities of the Warsaw Society of the Friends of Sciences [Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk], which was responsible for publishing its „Yearbooks...” („Roczniki...”), and of Warsaw Physicians' Society, which published its „Diary ...” („Pamiętnik...”). There were also other journals that included works on the history of medicine and basic medical sciences, among them those that appeared in Warsaw: „Klinika” [The Clinic], „Gazeta Lekarska” [Physicians' Gazette], „Zdrowie” [Health], as well as „Krytyka Lekarska” [Physicians' Critique] and „Przegląd Chirurgiczny” [Surgical Review], which were established by Józef Polak; in Cracow: „Rocznik Wydziału Lekarskiego University Jagiellońskiego” [Yearbook of the Medical Faculty of the Jagiellonian University] and „Wiadomości do Antropologii Krajowej” [News for National Anthropology]; and in Poznań: „Nowiny Lekarskie” [Physicians' News].

The key to medical writings in the 19th century is provided by a cross-referenced bibliography compiled by Stanisław Konopka.